

УДК 343.346.5 (477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.19>

ЗАХИСТ СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ: ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА¹

Юзікова Н.С.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного і кримінального права,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
ORCID: 0000-0003-0879-2228

Юзікова Н.С. Захист свободи віросповідання кримінально-правовими засобами: гарантії реалізації у контексті верховенства права.

Важливість дослідження сфери захисту прав людини визначається конституційною цінністю свободи віросповідання (ст. 35 КУ), що виступає невід'ємним елементом демократичної, правової держави та підґрунтям мирного співіснування в умовах релігійної різноманітності. В умовах зростання кількості випадків незаконного перешкоджання релігійній діяльності та використання насильства, особливо щодо священнослужителів, захист свободи віросповідання набуває актуальності. Такі діяння мають суспільну небезпеку, оскільки вони не лише порушують особисту недоторканність громадян, але й підривають громадську злагоду. Кримінально-правові засоби, закріплені у ст.ст. 178, 179, 180, 181 КК України, є гарантією реалізації балансу у контексті верховенства права, запобігаючи нетерпимості та насильству, що виникає на ґрунті релігійної ворожнечі.

У статті зосереджено увагу на міжнародно-правових стандартах, які відображені у Європейській конвенції з прав людини (ЕКПЛ), що гарантує свободу думки, совісті та релігії, формує абсолютну вимогу щодо недопущення насильства (фізичного чи психічного) при здійсненні релігійної діяльності; Загальній декларації прав людини та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, які встановлюють право на внутрішню свободу світогляду і віросповідання, що включає право вільно обирати, приймати або змінювати релігію чи переконання та зовнішню свободу її сповідування, без будь-якого примусу, що порушує цей вибір. Міжнародні норми закріплюють обов'язок держави активно захищати свободу віросповідання та протидіяти злочинам на ґрунті ненависті (*hate crimes*), що є складовою верховенства права.

Для забезпечення євроінтеграційного розвитку України, розкрито положення щодо меж допустимого обмеження свободи віросповідання відповідно до практики ЄСПЛ (справа *Лейла Шахін проти Туреччини*). З огляду на зростаючу роль соціальних мереж у поширенні релігійної нетерпимості, наголошується на необхідності уніфікації правозастосовної практики відповідно до вимог БДІПЛ ОБСЄ (Рішення № 3/13). Це є превентивною основою для зміцнення соціальної стійкості України в умовах глобальних та локальних викликів, підтверджуючи її гармонізацію до європейських цінностей.

Ключові слова: свобода віросповідання, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, кримінально-правова охорона, права людини, релігійні права, захист, покарання, міжнародні стандарти, міжнародне співробітництво, справедливість та повагу

Yuzikova N.S. Protecting freedom of religion through criminal law: guarantees of implementation in the context of the rule of law.

The importance of researching the field of human rights protection is determined by the constitutional value of freedom of religion (Article 35 of the Constitution of Ukraine), which is an integral element of a democratic, law-based state and the foundation for peaceful coexistence in conditions of religious diversity. With the growing number of cases of illegal obstruction of religious activity and the use of violence, especially against clergy, the protection of freedom of religion is becoming increasingly relevant. Such acts pose a danger to society, as they not only violate the personal inviolability of citizens, but also undermine social harmony. The criminal law measures enshrined in Articles 178, 179, 180, and 181 of the Criminal Code of Ukraine guarantee the implementation of balance in the context of the rule of law, preventing intolerance and violence arising from religious hostility.

¹ Дослідження було частково профінансовано Міністерством закордонних справ Чеської Республіки в межах проєкту 25-PKV-V-UM-004 «Development of Education, Research, and International Cooperation at Oles Honchar Dnipro National University (DNU)», реалізованого Карловим університетом і Дніпровським національним університетом імені Олеся Гончара.

The article focuses on international legal standards reflected in the European Convention on Human Rights (ECHR), which guarantees freedom of thought, conscience, and religion, and establishes an absolute requirement to prevent violence (physical or psychological) in the exercise of religious activities; the Universal Declaration of Human Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights establish the right to internal freedom of thought and religion, which includes the right to freely choose, adopt, or change religion or belief, and external freedom to practice it without any coercion that violates this choice. International norms enshrine the state's obligation to actively protect freedom of religion and combat hate crimes, which is part of the rule of law.

To ensure Ukraine's European integration, provisions on the limits of permissible restrictions on freedom of religion have been clarified in accordance with the practice of the European Court of Human Rights (Leyla Şahin v. Turkey). Given the growing role of social networks in spreading religious intolerance, the need to unify law enforcement practices in accordance with the requirements of the OSCE ODIHR (Decision No. 3/13) is emphasized. This is a preventive basis for strengthening Ukraine's social stability in the face of global and local challenges, confirming its harmonization with European values.

Key words: freedom of religion, criminal liability, criminal offense, criminal law protection, prevention, punishment, obstruction, coercion, victim, religious rights, international standards, international cooperation, airness and respect

Постановка проблеми. Захист свободи віросповідання кримінально-правовими засобами є імперативом сьогодення, що обумовлює важливість цього дослідження як конституційної цінності прав людини. Відповідно до ст. 35 Конституції України, кожен має право на свободу світогляду і віросповідання, що включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, а також безперешкодно відправляти релігійні культи і ритуальні обряди [1]. Таке право є невід'ємним елементом демократичної та правової держави, що відображає розуміння того, що різноманітність релігії чи переконань існує в кожному суспільстві, і повага до цих відмінностей є основою злагоди у громаді як результат верховенства права.

Сьогодні, попри законодавчі гарантії та відповідальність за протиправні дії, пов'язані з порушенням права людини сповідувати будь яку релігію або не сповідувати ніякої релігії (ст. 178, 179, 180, 181 КК України) [2], спостерігається збільшення кількості випадків незаконного перешкоджання релігійній діяльності та використання фізичного чи психічного насильства, особливо щодо священнослужителів, що суперечить міжнародним стандартам захисту прав людини, закріпленим у Загальній декларації прав людини та Міжнародному пакті про громадянські і політичні права. Такі діяння мають високу суспільну небезпеку, оскільки вони порушують особисту недоторканність громадян, підривають соціальну згуртованість та конституційні засади, які допускають обмеження цього права лише в інтересах охорони громадського порядку та захисту прав і свобод інших людей.

Мета статті полягає у комплексному теоретико-прикладному дослідженні кримінально-правових засобів, спрямованих на захист свободи віросповідання, що здійснюється шляхом аналізу чинного законодавства України та системної оцінки криз призму гарантій реалізації цього права в контексті верховенства права та міжнародно-правових стандартів.

Стан опрацювання проблематики. Питанням вдосконалення законодавства та кримінально-правової охорони різних об'єктів, у тому числі свободи віросповідання, приділяли увагу такі вчені, як: В. Борисов, А. Васильєв, В. Гальцова, В. Єленський, О. Житний, О. Ковтун, І. Корінець, О. Кришевич, С. Лихова, Б. Леонов, Т. Лисько, В. Маркін, С. Максимов, М. Маринович, О. Островський, Є. Пилипенко, І. Рощина, І. Тучапець, С. Харитонов, О. Храмцов, Н. Шаптала, І. Швидченко, О. Швець, Т. Шевчук, С. Чернявський, Г. Яремко, Л. Ярмол та інші.

Українська правова доктрина розглядає кримінальну відповідальність за посягання на свободу віросповідання як прямий результат реалізації принципу верховенства права та необхідності приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 9). У кримінальному законодавстві передбачено норми (ст. 178–181 КК України), спрямовані на забезпечення кримінально-правової охорони цього фундаментального права, що впливає з конституційних гарантій (ст. 35 Конституції України). Однак, попри це, науковий інтерес зосереджений на системних проблемах ефективності захисту. По-перше, виявлено недосконалість кримінального законодавства як засобу захисту прав людини, що характеризується прогалинами та колізіями у правовому регулюванні, які перешкоджають його адаптації до сучасних умов. По-друге, є значні проблеми юридичної визначеності та кваліфікації, оскільки чинне законодавство, хоч і відповідає міжнародним стандартам, містить недоліки з точки зору однозначного розуміння складових кримінальних правопорушень

та потребує критичної оцінки діючої редакції ст. 180 КК України для усунення проблемних питань перешкоджання та тлумачення поняття «релігійного обряду». По-третє, складнощі виникають у практиці імплементації міжнародних стандартів, оскільки застосування ст. 9 Конвенції є проблематичним через складність правового тлумачення таких соціальних термінів, як «думка», «совість» і навіть «релігія», що вимагає високої доказової бази та обмежує кількість справ, які розглядає ЄСПЛ. Окремим проблемним питанням є можливість застосування бланкетних диспозицій (наприклад, ст. 325 КК України) за порушення санітарних норм під час релігійних обрядів, що ускладнює доведення вини [3]. Таким чином, хоча українська правова доктрина визнає конституційну цінність свободи віросповідання та її захист кримінально-правовими засобами як виконання позитивного обов'язку держави, наукові дослідження на сьогодні не дають вичерпних відповідей щодо практичної ефективності чинного законодавства. Саме тому нагальним є перехід від теоретичного осмислення до практично-орієнтованого аналізу [3; 4; 5; 6; 7].

Зарубіжна наукова думка щодо кримінально-правового захисту свободи віросповідання ґрунтується на трьох ключових засадах: міжнародно-правовому імперативі, принципі субсидіарності та необхідності чіткої законодавчої дефініції. Міжнародно-правовий імператив (відповідно до ст. 9 Конвенції та практики ЄСПЛ) встановлює для держави обов'язок не втручатися та активно забезпечувати судовий захист релігійних громад, їхніх членів та релігійних споруд чи культових будинків від посягань третіх осіб, що є фундаментальною гарантією, похідною від людської гідності. Водночас, застосування кримінально-правових норм обмежено принципом (крайнього засобу), який вимагає, щоб криміналізація, як найбільш суворий інструмент влади, використовувалася лише тоді, коли інші засоби (цивільні, адміністративні) виявляються недостатніми для відновлення правопорядку. Загальна характеристика європейських підходів свідчить про використання більшістю країн багатозарового захисту, що включає спеціальні норми про порушення культу та універсальні обтяжуючі ознаки за злочини, вчинені на ґрунті релігійної ворожнечі [8; 9; 10].

В умовах локальних та глобальних викликів теоретико-практичне осмислення кримінально-правової норми, що охороняє релігійні обряди, як конкретної гарантії реалізації конституційного права у контексті європейських стандартів набуває нового значення.

Виклад основного матеріалу. Свобода віросповідання має фундаментальне значення, адже є похідною від людської гідності. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) виводить зі ст. 9 Конвенції про захист прав людини обов'язок держав забезпечувати правовий захист релігійних громад, що робить кримінально-правові інструменти допустимими та необхідними. У цьому контексті, ст. 180 КК України є спеціальним інструментом захисту, який охороняє як безперешкодне відправлення обрядів (ч. 1), так і особисту недоторканність священнослужителів від примусу та насильства (ч. 2) [2].

Історичний контекст права і релігії ілюструє складну взаємодію, що розвивалася від теологічних основ правових систем до сучасного світського права, де напруженість виникає, коли релігійні вимоги суперечать світському праву. Розуміння цієї еволюції важливе для усвідомлення конституційної цінності свободи віросповідання та необхідності її кримінально-правового захисту в сучасній правовій державі. Взаємозв'язок між свободою віросповідання та кримінальним правом створює складні правові та етичні проблеми, оскільки баланс між індивідуальними правами та громадською безпекою і громадським порядком залишається важливим аспектом правової держави.

Таким чином, розуміння історичного контексту права та релігії дає цінну інформацію про сучасну необхідність кримінально-правового захисту. Історична інтеграція права і релігії на сучасному етапі трансформується у позитивний обов'язок держави забезпечити баланс між повагою до свободи віросповідання як невід'ємного конституційного права з дотриманням суспільно-правових стандартів та захистом громадської безпеки й порядку і прав інших громадян. Отже, кримінально-правові засоби (ст. 180 КК України) є гарантією реалізації цього балансу у контексті верховенства права, забезпечуючи необхідний захист від перешкоджання та насильства, вчиненого на ґрунті релігійної ворожнечі.

У контексті верховенства права, розуміння правового захисту та обмежень, пов'язаних зі свободою віросповідання в системі кримінального правосуддя, має визначальне значення. Верховенство права передбачає, щоб кримінально-правові засоби забезпечували справедливість та повагу до різноманітних вірувань при одночасному збереженні суспільного порядку. Це досягається через принцип юридичної визначеності (чітке визначення меж кримінального правопорушення) та реалізацію позитивного обов'язку держави захищати конституційні права особи, що є не просто декларацією, а гарантією реалізації свободи віросповідання.

Оскільки національне кримінальне законодавство України має ґрунтуватися на міжнародно-правових зобов'язаннях, огляд міжнародних актів є необхідним для встановлення еталонів правового захисту. Забезпечення кримінально-правового захисту свободи віросповідання в Україні є прямим

виконанням міжнародно-правових зобов'язань, які послідовно запроваджуються через практику судового тлумачення та механізми міжнародного контролю.

Свобода думки, совісті та релігії є фундаментальним і непорушним правом, яке визнається та гарантується низкою ключових міжнародно-правових актів. Ці акти слугують нормативною основою для національного законодавства і безпосередньо впливають на національну практику правозастосування.

Базові гарантії закріплені у ст. 18 Загальної Декларації прав людини (1948 р.), яка встановлює право кожної людини на свободу думки, совісті та релігії, включаючи свободу публічного чи приватного сповідання, ученні та виконанні релігійних та ритуальних обрядів [11]. Це положення було поглиблено у ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966р.), яка додатково наголошує, що ніхто не повинен зазнавати примусу, що порушує його свободу вибору релігії [12]. Ця норма гарантує абсолютну внутрішню свободу мати чи приймати релігію та зовнішню свободу її сповідувати, категорично забороняючи будь-який примус, що порушує цей вибір. Водночас, зовнішні прояви свободи віросповідання підлягають лише тим обмеженням, які необхідні для охорони громадської безпеки, порядку та основних прав інших осіб. Це міжнародне положення є основою зобов'язання держави забезпечувати кримінально-правовий захист особи від протиправних діянь, які порушують ці права. Таким чином, Міжнародний пакт забезпечує дворівневий захист – абсолютну внутрішню свободу (не підлягає обмеженню) та кваліфіковану зовнішню свободу (підлягає обмеженню законом), що є наріжним каменем для оцінки легітимності та обґрунтованості українських кримінально-правових засобів захисту свободи віросповідання. Це прямо корелює з необхідністю кримінально-правового захисту від діянь щодо священнослужителів (що криміналізовано у ч. 2 ст. 180 КК України) [2].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) [13] має визначальне значення для національної превентивної практики. У ст. 9 Конвенції гарантовано право на свободу думки, совісті та релігії та визначено свободу сповідувати релігію прилюдно чи приватно. Крім того, застосування фізичного чи психічного насильства, спрямованого на перешкоджання релігійній діяльності, є прямим порушенням ст. 3 ЄКПЛ, що вимагає від держави адекватного кримінально-правового реагування.

Гарантії ст. 9 ЄКПЛ щодо свободи думки, совісті та релігії не є абсолютними і не поширюються на кожну дію, вчинену під впливом релігійних переконань. ЄСПЛ зазначає, що ця стаття не завжди гарантує особі право поводити себе у публічній сфері так, як приписує її релігія, оскільки зовнішні прояви віри можуть бути обмежені відповідно до ч. 2 ст. 9 ЄКПЛ. Так ЄСПЛ підтверджує, що зовнішні прояви релігії можуть бути обмежені, якщо це обмеження встановлене законом та є необхідним у демократичному суспільстві для досягнення законних цілей, таких як захист суспільного порядку, здоров'я, моралі або прав і свобод інших осіб. Перед ЄСПЛ постає завдання визначити, чи є заходи, вжиті на національному рівні, по суті обґрунтованими та пропорційними, чи переслідують вони законну мету чи необхідні в демократичному суспільстві [5].

Класичним прикладом такого балансу є рішення у справі «Лейла Шахін проти Туреччини» (рішення Великої палати від 10 листопада 2005 р.). У цій справі ЄСПЛ визнав, що заборона носіння хіджабу студентці у вищому навчальному закладі не є порушенням свободи віросповідання. Суд наголосив, що таке обмеження відповідало законній меті захисту прав і свобод інших осіб та спрямоване на збереження світського характеру вищого навчального закладу (принцип секуляризму) [14]. Таким чином, практика ЄСПЛ чітко окреслює, що свобода віросповідання не звільняє особу від дотримання загальнодержавних правил та вимог суспільного порядку, а кримінально-правові засоби захисту мають застосовуватися з урахуванням цих меж.

У сукупності, міжнародні стандарти встановлюють для України позитивний обов'язок який стосується утримування від втручання та активний захист свободи віросповідання кримінально-правовими засобами, забезпечуючи юридичну визначеність та справедливість у контексті верховенства права. Це положення знаходить вираження та постійний контроль у діяльності ключових європейських інституцій. Саме практика ЄСПЛ надає авторитетне тлумачення обсягу цього захисту, тоді як Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ (БДІПЛ) здійснює моніторинг і експертну підтримку для впровадження ефективних кримінально-правових механізмів, зокрема, у сфері боротьби зі злочинами на ґрунті релігійної ненависті.

Захист права на свободу думки, совісті, релігії чи переконань охороняє гідність кожної людини та водночас допомагає будувати більш толерантні та інклюзивні суспільства, зменшуючи напруженість та дозволяючи різноманітним спільнотам співіснувати разом. Як слушно зазначив Маттео Меккаччі, директор БДІПЛ ОБСЄ, «свобода релігії чи переконань є основою наших демократій... захист цього права сприяє взаєморозумінню та повазі, допомагає підвищити стійкість наших суспільств до поляризації та виступає бар'єром проти насильства та ненависті» [15]. Однак, в умовах глобалі-

зації та діджиталізації, ефективність цього бар'єру перебуває під постійною загрозою, що вимагає перегляду традиційних засобів захисту.

Зокрема, роль соціальних мереж у просуванні та посиленні цих актів і проявів нетерпимості та ксенофобії, а також у поширенні неправдивої інформації з метою провокації, викликає занепокоєння та має бути вирішено для забезпечення безпечного та мирного суспільства для всіх. Хоча свобода слова є основним принципом демократії, вона не може бути виправданням для неконтрольованої ненависті, заснованої на релігії чи переконаннях, яка спрямована на фізичне та емоційне благополуччя людей. Насильство на ґрунті релігії чи переконань становить загрозу соціальній згуртованості, мирному співіснуванню та безпеці різних суспільств. Зрештою, воно ставить під загрозу руйнування наших основних демократичних цінностей та принципів, важливих для добробуту наших громад та функції миру в ширшому масштабі [16].

Необхідність активного захисту свободи віросповідання кримінально-правовими засобами постійно підтверджується не лише практикою ЄСПЛ, а й документами і діяльністю Організації з безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ). Ці документи деталізують зобов'язання держав щодо забезпечення толерантності та протидії насильству на релігійному ґрунті, встановлюють загальні стандарти захисту, деталізують конкретні дії, які держави-учасниці зобов'язані вжити для забезпечення верховенства права у сфері свободи віросповідання.

Підтверджуючи взаємозалежний, взаємопов'язаний і характер свободи думки, совісті, релігії та всіх інших прав людини, та наголошуючи на важливості сприяння атмосфері взаємної терпимості й поваги між усіма спільнотами, Рішення № 3/13 Міністерської Ради ОБСЄ від 6 грудня 2013 року «Свобода думки, совісті, релігії чи переконань» прямо закликає держави-учасниці до низки цілеспрямованих кроків, що безпосередньо стосуються кримінально-правового регулювання та правозастосування:

- ✓ повною мірою виконувати зобов'язання, прийняті в рамках ОБСЄ, що стосуються свободи думки, совісті, релігії та переконань;
- ✓ повною мірою дотримуватись своїх зобов'язань щодо забезпечення права всіх людей сповідувати свою релігію чи переконання та здійснювати відповідні обряди як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно або приватно, а також здійснювати навчання, ритуальні та релігійні практики, зокрема шляхом упровадження прозорих і недискримінаційних законів, правил, практик і політичних рішень;
- ✓ утримуватися від запровадження обмежень, несумісних із політичними зобов'язаннями в рамках ОБСЄ та міжнародно-правовими нормами, щодо відправлення приватними особами або релігійними спільнотами релігійного культу чи дотримання своїх переконань;
- ✓ заохочувати та сприяти відкритому й прозорому міжконфесійному та міжрелігійному діалогу і партнерству;
- ✓ прагнути запобігати нетерпимості, насильству та дискримінації на релігійному чи світоглядному підґрунті, зокрема щодо християн, юдеїв, мусульман, послідовників інших релігій, а також невіруючих;
- ✓ засуджувати насильство та дискримінацію на релігійному ґрунті, попереджати напади на людей і групи за ознаками думки, совісті, релігії чи переконань та забезпечувати їхній захист від таких нападів;
- ✓ сприяти своєчасному залученню релігійних або світоглядних спільнот до публічного обговорення відповідних законодавчих ініціатив;
- ✓ сприяти діалогу між релігійними чи світоглядними спільнотами та державними органами, у тому числі, за потреби, з питань використання місць відправлення культу та релігійного майна [17].

Вказане рішення № 3/13 ОБСЄ є прямим політико-правовим імперативом, який перетворює кримінально-правовий захист свободи віросповідання на ключовий елемент євроінтеграційного процесу України та принципів верховенства права. Адже підтверджує взаємозалежність свободи релігії з усіма іншими правами людини, вимагаючи від України повного та прозорого виконання зобов'язань. Це, зокрема, означає позитивний обов'язок держави не лише утримуватися від несумісних обмежень, а й активно запобігати нетерпимості, насильству та дискримінації на релігійному ґрунті. Таким чином, ефективність українського кримінального права (зокрема, у протидії *hate crimes* та забезпеченні захисту) стає критерієм оцінки реальної прихильності України до європейських цінностей, вимагаючи уніфікації законодавства та прозорого діалогу з релігійними спільнотами, що є основою демократичної держави.

Висновки. На основі проведеного комплексного теоретико-прикладного дослідження кримінально-правових засобів захисту свободи віросповідання, що охоплює міжнародні стандарти, діяльність ОБСЄ та практику ЄСПЛ, досягнуто поставленої мети та сформульовано низку ключових положень.

Захист свободи віросповідання кримінально-правовими засобами є імперативною основою реалізації верховенства права в Україні, а не лише законодавчою вимогою. Міжнародні стандарти, включно з практикою ЄСПЛ та настановами ОБСЄ, встановлюють для України позитивний обов'язок утримуватися від втручання та активно забезпечувати юридичну визначеність і індивідуальну відповідальність за посягання на це право. Саме практика ЄСПЛ надає відповідне тлумачення обсягу цього захисту.

Ефективність кримінально-правового захисту свободи віросповідання виступає стратегічним інструментом зміцнення національної безпеки та соціальної стійкості України, особливо в умовах збройної агресії та гібридної інформаційної війни. Ефективне переслідування кримінальних правопорушень на ґрунті релігійної ненависті (hate crimes) виступає бар'єром проти насильства та нетерпимості, яка активно поширюється через соціальні мережі. Як підкреслює ОБСЄ (Рішення № 3/13), модернізація та дієвість цього захисту сприяють побудові інклюзивного суспільства та зменшенню напруженості, що ставить під загрозу руйнування демократичних цінностей.

Системна оцінка чинного законодавства України показала необхідність його подальшого вдосконалення з метою повного виконання зобов'язань в рамках ОБСЄ та міжнародно-правових норм. Необхідно вирішити питання, пов'язані з роллю соціальних мереж у просуванні ксенофобії та неконтрольованої ненависті, обумовленої релігійними мотивами. Подальша робота повинна бути спрямована на впровадження прозорих і недискримінаційних законів та забезпечення своєчасного залучення релігійних спільнот до публічного обговорення відповідних законодавчих ініціатив, що є важливим для гарантування реалізації права в контексті верховенства права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Sophia Ya. Lykhova, Borys D. Leonov, Tetiana D. Lysko, Natalya K. Shaptala, Sergiy I. Maksymov. Criminal-legal ensuring of freedom of religion in modern conditions: a comparative analysis. 2021 p., *Cuestiones Políticas*, No 68, с. 620–649. URL: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3968.40>.
4. Кришевич О.В. Кримінально-правова кваліфікація порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам під час релігійних віровчень, віросповідань чи виконання релігійних обрядів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 2. 2025. С. 838–842. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.123>. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/327819/317642>.
5. Ярмол Л.В., Тучапець І.Б. Захист свободи віросповідання європейським судом з прав людини (загальнотеоретичні аспекти). *Університет «Львівська політехніка»*. 2015. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2396/vnulpurn201582460.pdf>.
6. Рощина І. Кримінальна відповідальність за перешкоджання здійсненню релігійного обряду як складова кримінально-правової охорони свободи віросповідання в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, Серія ПРАВО. Випуск 87: частина 4 2025. С. 341–346. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.53>.
7. Гальцова В., Харитонов, Храмцов О., Житний О., Васильєв А.. Кримінальний закон як захист охорони прав і свобод людини в сучасному світі. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, Vol. 28, No. 3, 2021. https://www.researchgate.net/publication/355071077_Criminal_law_asa_means_of_protecting_human_rights_and_freedoms_in_the_modern_world.
8. Marcin Warchoń. Prawnokarna ochrona wolności religijnej wobec wyzwań i zagrożeń współczesności/ *Probacja*. nr 4/2023, s. 55–84. URL: <https://probacja.com/article/541328/pl>.
9. Piet Hein VAN KEMPEN, 'Freedom of Religion and Criminal Law: a Legal Appraisal. From the Principle of Separation of Church and State to the Principle of Pluralist Democracy?', in J.A. van der Ven & H.-G. Ziebertz (eds.), *Tensions within and between Religions and Human Rights*, Leiden/Boston: Brill 2012, p. 27–66. URL: https://www.researchgate.net/publication/255726513_Freedom_of_Religion_and_Criminal_Law_A_Legal_Appraisal_-_From_the_Principle_of_Separation_of_Church_and_State_to_the_Principle_of_Pluralist_Democracy.
10. Murdoch Jim Ochrona prawa do wolności myśli, sumienia i wyznania w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności: Podręczniki praw człowieka Rady Europy / Murdoch Jim. Strasbourg: Rada Europy, 2012. 92 str. URL: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/capacity_building/Source/documentation/hb9_rightfreedom_pol.pdf.
11. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

12. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
13. Конвенція про захист прав людини і основоположних свободи (Рада Європи, 4 листопада 1950р).: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/-995004>.
14. Leyla Şahin v. Turkey. Рішення Європейського суду з прав людини від 10 листопада 2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70956>.
15. Protecting freedom of religion or belief increases trust and makes our societies safer, OSCE human rights head says. 22 August 2024. URL: <https://www.osce.org/odihr/574816>.
16. Joint Message of OSCE CiO's Personal Representatives on The Day of Commemorating the Victims of Acts of Violence Based on Religion or Belief. URL: <https://www.osce.org/tolerance-and-nondiscrimination/574813>.
17. Decision No. 3/13 Freedom of thought, conscience, religion or belief. Organization for Security and Co-operation in Europe 6 December 2013 Ministerial Council. 9 December 2013. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/6/109339.pdf>.